

УДК 37.035.6+378.147+681.81/82

Ніна Кожбахтєєва, старший викладач кафедри музично-інструментальної підготовки
Надія Волкова, студентка 4-го курсу факультету музичної та хореографічної освіти
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, м. Одеса

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У КЛАСІ БАНДУРИ

У даній статті розглядаються особливості виховання національної культури студентів у класі бандури. Уточнено сутність понять “культура”, “національна культура”, визначено компонентну структуру головного ключового поняття. Пропонуються форми та методи, які можна використовувати в процесі підготовки майбутнього вчителя музики у класі бандури. Висвітлено зміст досвідно-педагогічної роботи, що сприяла виникненню інтересу до українського фольклору, традицій та звичаїв пращурів. Заняття у класі бандури допомогли формувати національну самосвідомість студентів, перетворити гуманітарні знання у фактор виховання особистості і зокрема, сприяли ефективності національного виховання.

Ключові слова: бандурне мистецтво, культура, національна культура, фольклор, традиції та звичаї.
Літ. 14.

Ніна Кожбахтєєва, старший преподаватель кафедры музыкально-инструментальной подготовки
Надежда Волкова, студентка 4-го курса факультета музыкального и хореографического образования
Южноукраинского государственного педагогического университета имени К. Д. Ушинского, г. Одесса

ВОСПИТАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В КЛАСЕ БАНДУРЫ

В данной статье рассматриваются особенности воспитания национальной культуры студентов в классе бандуры. Уточнена суцність понять “культура”, “національна культура”, определено компонентную структуру главного ключевого понятия. Предлагаются формы и методы, которые можно использовать в процессе подготовки будущего учителя музыки в классе бандуры. Освещены содержание опытно-педагогической работы, которая способствовала возникновению интереса к украинскому фольклору, традициям и обычаям предков. Занятия в классе бандуры помогли формировать национальное самосознание студентов, превратить гуманитарные знания в фактор воспитания личности и в частности, способствовали эффективности национального воспитания.

Ключевые слова: бандурное искусство, культура, национальная культура, фольклор, традиции и обычаи.

Nina Kozhbakhtyeyeva, Senior Lecturer of the Musical-Instrumental Training Department
Nadiya Volkova, the fourth year Student of the Faculty of Music and Choreographic Education Southern
Ukrainian Kostyantyn Ushynskiy National Pedagogical University, Odesa

THE EDUCATION OF THE NATIONAL CULTURE OF STUDENTS IN THE CLASS OF BANDURA

It is obviously that there is the contradiction between the ideal of national education and the existing situation in the country, where a significant number of young people are oriented to the samples of youth sub-culture and low-quality art. The issues of educating the national culture of students in the bandura class have not been adequately developed. Therefore, it can be argued that the chosen topic considered being actual. The purpose of the article is to clarify the nature of national culture and reveal the features of its education of students at bandura class. An element of a broad concept of culture advocates the concept of national culture. Based on the analysis and synthesis of scientific literature suggest such definitions. The culture is a complex and multifaceted social phenomenon, the historically fixed level of development of society and man, which manifests itself in a certain level of material and spiritual activity of people, particularly in the fields of education, science, art. The national culture is a synthesis of values created by different social groups of people, the uniqueness and originality of which is revealed in the spiritual sphere, first of all, in the language of philosophy, religion, traditions, art. The national culture is the complex phenomenon. The authors stress that its structure consists of 4 components: the Ukrainian Study, emotional, axiological and creative ones. An important element of the Ukrainian Study component is considered to be folklore, is a synthetic genre which fused into one word, melody, dramatic action. In the world of music as a social emotion concentrated experience of mankind, and the world of personal experiences and feelings of the individual himself. The axiological component of national culture is a means of value orientation of person. The creative component includes such activities: the performance (vocal and instrumental), an essay (music), the selection of accompaniment to the song, arranged for execution of works on the bandura. The experimental pedagogical work on the education of students in the national culture bandura class was held in Southern Ukrainian Kostyantyn Ushynskiy National Pedagogical University. A reference of the article is the main components of the structure above the key concept. The national culture of future teachers in the classroom bandura is raised through interest. A variety of forms are used:

an individual, collective, music lounge, and a theater. The development component of the national culture of students promotes such methods: the comprehension of figurative system of music, verbalization of the content of musical works, artistic narrative, creating an artistic context, creative tasks, the computer display.

We came to the conclusion that the education of the national culture is the specially organized, focused, progressive, controlled process.

Keywords: *bandura art, a culture, the national culture, a folklore, the traditions and customs.*

Постановка проблеми. Як зазначають науковці, українці створили самобутню культуру, успадкували культурні цінності своїх предків, перейняли і творчо осмислили надбання інших народів. Характерна особливість української культури виявляється в її відкритості та стабільності, здатності сприймати й українізувати різні культурні впливи. Завдяки цьому українська культура протягом своєї історії двічі відроджувалась і зберегла духовний генофонд нації в умовах колоніального гніту (М.М. Закович, І.А. Зязюн та ін.).

В умовах розбудови незалежної України одним з основних напрямків державної політики є, як відомо, національне відродження українського народу, розвиток його культури, засвоєння кращих традицій і цінностей минулого.

Питання культури досліджували багато вчених, зокрема, В.В. Багацький, В.А. Греченко, Л.С. Дещинський, М.М. Закович, С.М. Клапчук, В.Я. Хоменко та ін.

Українські науковці розглядали характеристику національної культури. Питання національного виховання як важливий фактор державотворення висвітлені деякими вченими (П. Ігнатенко, В. Поплужний, Ю. Руденко, О. Савченко, М. Стельмахович та ін.). Методичні рекомендації щодо навчання гри на бандурі запропоновано такими музикантами-педагогами, як С. Баштан, М. Гвоздь, О. Герасименко, В. Дугчак, Н. Морозевич, В. Кабачок, О. Омельченко, Г. Хоткевич, В. Шевченко та ін.

Проте, незважаючи на детальну розробку взаємин питань, не можна не помітити протиріччя між ідеалом національного виховання та існуючою ситуацією в країні, коли значна частина молоді орієнтується на зразки молодіжної суб-культури та низькопробного мистецтва. Тому можна стверджувати, що обрана нами тема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інструментом, що здавна вважається символом української нації, є бандура – унікальний феномен духовно-матеріальної культури українського народу. Хоча її формування відбувалось упродовж багатьох століть, і тепер бандура є недостатньо дослідженим об'єктом світової органіологічної науки. Про це свідчить той факт, що у всесвітньо прийнятій класифікації музичних інструментів Е. фон Горнбостеля – К. Закса цей інструмент не

вказується, а в сучасних музичних виданнях він трактується неоднозначно. В українській органіології бандура вивчається, здебільшого, як традиційний (або академічний) національний інструмент українців.

Метою даної статті є уточнення сутності національної культури та розкриття особливостей її виховання у студентів класу бандури.

У сучасному гуманітарному знанні склалося багато підходів до вивчення поняття “культура”. Термін “культура” першим використав німецький юрист і політичний мислитель XVII ст. С. Пуфендорф, щоб виразити певну спрямованість сукупної діяльності людей. Він вважав культуру “поліпшенням природи”, яка спричиняє зміну життя. Вчений визначив поняття “культура” як протилежність природі. Ця базисна логічна структура зберігається, власне, в усіх концепціях культури. Так, група вчених (під керівництвом О.О. Беляєва) дає таке визначення: “Культура (лат. cultura – оброблення, виховання, розвиток) – історично певний ступінь розвитку суспільства й людини, виражений у результатах матеріальної та духовної діяльності людей [14]. У найширшому сенсі термін “культура” охоплює все те, що визначає специфіку людського існування у світі (на відміну від існування усіх інших живих та неживих тіл), у більш вузькому сенсі ним позначають лише сферу духовного життя людей” [4, 167].

Аналогічної думки додержується В.М. Кордон, розглядаючи культуру як “сукупність досягнень людського суспільства у виробничій, суспільній та розумовій діяльності, зокрема в галузі освіти, науки, мистецтва, відображає історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей людини. У широкому розумінні – все, що створено людським суспільством та існує завдяки фізичній та розумовій праці людей” [8, 18]. В.Я. Хоменко визначає культуру в широкому і більш вузькому значеннях. У широкому розумінні культура – це все, що створено людством, суспільством, фізичною і розумовою працею кожного на благо людини. У більш вузькому значенні – ідейний і моральний стан суспільства, що визначається матеріальними умовами його життя (хоча й не завжди) та виявляється у побуті, ідеології, освіті, свідомості, життєвій активності, досягненнях науки,

літератури, у фізичному та моральному вихованні [11, 5].

Іншої думки додержується група вчених під керівництвом В.А. Греченко, які визнають культуру у найзагальнішому вигляді як “сукупний результат продуктивної діяльності людей. У вузькому, особистісному розумінні культура – це певні цінності та норми поведінки людини в соціальному і природному оточенні” [5, 5]. В.В. Багацький і Л.І. Кормич визначають культуру як “спосіб діяльності людини з оволодіння світом” [1, 7], а Б.А. Еренгросс – як “певний рівень будь-якої людської діяльності” [13, 9].

Елементом широкого поняття культури виступає *національна культура*.

Група вчених під керівництвом С.М. Клапчука стверджує, що “національна культура – це синтез цінностей, створених різними соціальними групами людей, її своєрідність та оригінальність виявляється в духовній сфері, насамперед у мові, літературі, музиці, живописі, філософії, традиціях, релігії [7, 10]. На думку М.В. Кордона, “національна культура – синтез культур різних класів, соціальних верств і груп відповідного суспільства” [8, 19].

Деякі дослідники (під керівництвом М.М. Заковича) розглядають національну культуру як явище, що включає систему різноманітних форм національного життя. Вони сприяють збереженню й відтворенню економічного та морально-духовного потенціалу нації, формують почуття національної свідомості, інтегрують культуру нації у світову культурну співдружність. Національна культура містить такі складові, як матеріальна, побутова, політична і правова культура, а також наука, освіта й філософія. Особливість національної культури виявляється в тому, що вона характеризує інтегральні моменти життя, які створюють основу нації і забезпечують подальший національно-культурний процес (мова, звичаї, традиції, релігія, художня культура, національний характер тощо) [12].

Складовою частиною національної культури є *традиції*. Як зазначає А. Бойко, традиції відображають наступність соціального досвіду через освіту, виховання, самопізнання і самотворення індивідууму як особистості. Як педагогічне явище традиції виступають основним компонентом українського народознавства, змісту й комплексного засобу виховання. Феномен традиції включає звичаї, обряди, ритуали, свята, трудові та естетичні цінності, смаки, ідеали, певні моральні норми, правила поведінки, елементи духовної та матеріальної спадщини, що можуть зберігатись, розвиватись і передаватись протягом

століть. Цінність традицій полягає в тому, що вони сприяють примноженню кращих якостей людей, оскільки усім прогресивним традиціям українського народу притаманний народознавчий, національно-культурний, високоморальний характер. Їх можна вважати реальними детермінантами навчально-виховної діяльності всіх типів сучасної школи [2].

Національно-культурні традиції нашого народу, його здібності, здобутки виступають як внесок української нації в загальнолюдську скарбницю духовності, у світову культуру. Видатний мислитель М. Грушевський першим обґрунтував концепцію вселюдського значення національних традицій. Він вважав, що національна творчість і надбання українського народу “не має суперника серед народів Європи” [5, 3]. Таким чином, з одного боку, на основі традицій формуються сама нація і виховний ідеал українського народу, а з іншого боку – ідеал відбивається у звичаях, обрядах, національному мистецтві.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу та узагальнення наукової літератури пропонуємо такі визначення.

Культура – складне й багатогранне суспільне явище, історично визначена ступінь розвитку суспільства і людини, що проявляється у певному рівні матеріальної та духовної діяльності людей, зокрема в галузі освіти, науки, мистецтва.

Національна культура – це синтез цінностей, створених різними соціальними групами людей, своєрідність та оригінальність якої виявляється в духовній сфері, насамперед у мові, філософії, релігії, традиціях, мистецтві. *Національна культура* – складний феномен. На наш погляд, його структура складається з таких *компонентів*: українознавчий, емоційний, аксіологічний, творчий.

Українознавчий компонент входять елементи: українська мова та писемність; етнічна релігія та міфологія, фольклор, народна музична культура (музична етнографія), народні музичні інструменти; народний танець; етнопедагогіка та дитячий фольклор; побут; родинна обрядовість; архітектура, ремесла та народні художні промисли (кераміка, обробка металів, художня обробка дерева, ткацтво, розпис тканин, писанкарство, вишиванка тощо).

Важливим елементом українознавчого компоненту виступає *фольклор* (народна творчість). Цей термін ввів англійський історик і бібліограф Вільям Томс (1846). Фольклор є синтетичним жанром, в якому поєднуються слово, мелодія, драматургія дійства. Його повноцінне сприймання потребує усвідомлення

всіх компонентів у їх органічній єдності і розуміння образів-символів (наприклад, шапка – це сила, пояс – обєріг, миша – суєта; свою символіку мають кольори, дерева і т.п.). У фольклорі все має прихований символічний смисл, який може бути осягнений тільки достатньо високим рівнем художньо-образного мислення.

Емоційний компонент. Як відомо, мистецтво є специфічним способом пізнання та відображення дійсності у формі чуттєвих художніх образів. Поряд з іншими властивостями (умовність, образність, гіперболізація, суб'єктивність) для художнього відображення характерна емоційність. Створюючи емоційно насичені художні образи, митець ніби примушує людину стати співучасником зображуваних подій.

Емоції пов'язані з уявленнями про значущі, загальнолюдські переживання та ідеали і відображають духовний світ як автора, так і виконавця. У світі музичних емоцій концентрується як соціальний досвід людства, так і світ індивідуальних переживань і почуттів особистості. Цей досвід набувається також у результаті емоційного співпереживання, яке виникає у спілкуванні з творами мистецтва. Естетичні емоції дають можливість усвідомити, відчутти внутрішній стан та переживання маси людей, колорит епохи, її настрої та ціннісні відношення [6].

Виховання здатності до емоційного переживання музичного тексту – шлях до досягнення майстерності відтворення твору.

Аксіологічний (від грец. *axia* – цінність, вартість) *компонент* національної культури виступає засобом ціннісної орієнтації людини. Залежно від історичних, економічних, політичних умов у суспільстві завжди домінують ті чи інші цінності, а культура – засіб їх передачі та поширення [13]. Орієнтуючи людей на кращі здобутки мистецтва, вона дає можливість відрізнити справжні культурні цінності від посередніх. До речі, цінності є специфічними соціальними визначеннями об'єктів навколишнього світу, що виявляють їхнє позитивне або негативне значення для людини і суспільства (благо, добро, зло, чудове й потворне, що втілюються в явищах суспільного життя або природи). Завдання педагога полягає в розвитку ціннісного, аксіологічного ставлення до національної культури.

Творчий компонент національної культури пов'язаний з діяльністю, оскільки діяльність без творчості здійснюється автоматично та визначається певними навичками. У науковій

літературі визначено основні *елементи творчого компоненту*: творчі можливості (здібності) людини, що проявляються у мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності; продукти діяльності, процес їх створення; здатність висловлювати незвичайні ідеї, нетрадиційно мислити, швидко розв'язувати проблемні ситуації; створення чогось нового, раніше невідомого, нестандартне вирішення завдань; потреба у пошуковій активності; розвинені уявлення, фантазія, самостійність, незалежність суджень і оцінок; постійне самовдосконалення знань, умінь, навичок, майстерності.

Усі чотири компоненти складають органічне ціле – національну культуру.

Викладемо *зміст досвідно-педагогічної роботи* з виховання національної культури студентів у класі бандури, що проводилась у ПНПУ імені К.Д. Ушинського. Орієнтиром у цій роботі були вищевказані компоненти структури головного ключового поняття. У досвідно-педагогічній роботі взяли участь шістнадцять студентів.

До студентів були поставлені такі запитання:

- “Які жанри фольклору Ви знаєте?”

- “Який жанр фольклору є Вашим улюбленим жанром?”

- “Які народні пісні про кохання Ви знаєте та можете виконати?”

- “Які традиції пов'язані зі святом Різдва Христового?”

- “Хто з українських композиторів створював обробки народних пісень?”

- “Які народні обряди відтворені у професійній музиці?”

Більшість студентів показала непогані знання (75% – 12 осіб), але мало уваги було звернено на емоційний зміст пісень. 50% студентів (8 осіб) показали добрі знання з даних питань. 25% студентів (4 особи) відповіли лише частково на запитання. 25% студентів (4 особи) слабо орієнтувалися в даних питаннях. Відповідаючи на друге питання педагога, кожен з студентів назвав свій улюблений жанр, більшість жанрів склали побутові пісні та пісні про кохання. Студенти знали пісні про кохання, але утруднювались в їхньому професійному виконанні. На четверте запитання добре відповіли всі студенти. Вони назвали такі традиції Різдва Христового, як щедрування, колядування та ін. На п'яте запитання відповіли 72,5% студентів (10 осіб). На шосте запитання відповіли 25% студентів (4 особи), частково відповіли 50% (8 осіб), решта студентів не відповіла.

Щоб не втратити своє національне коріння,

людині потрібно спілкуватися з рідною природою: полями, лугами, лісом, річкою, птахами й квітами. Залучаючись до фольклору, ми згадували національну українську фауну – це коник вороненький, орел, сокіл, соловейко, волики сивенькі, а флора – калина, дуб, явір, барвінок, вишня, тополя.

На заняттях у класі бандури студенти знайомились з весняними піснями. Ми доповнили цю роботу з допомогою *метода художньої розповіді*. Повідомляємо, що в усіх народів світу існував звичай закликати Весну, а вісниками її вважалися птахи, що прилітали з вирію. Першими прилітають жайворонки, тому їм присвячено багато веснянок. Основний зміст обрядів був пов'язаний з вшануванням весни, її заклику й зустрічі, жертвоприношенні, як вважають деякі дослідники [4; 12]. Такі обрядодії виконували в певний період весни – від початку Великого Посту до Благовіщення. Доповнюємо, що весняний обряд супроводжувався піснями, хороводами, іграми. Залежно від місцевості весняні пісні отримували назву гаївок, гагілок, ягілок, яго лойок, або маївок. Коли в лісі розквітали проліски, хлопці й дівчата йшли “гоптати ряс” і при цьому співали.

М.А. Максимович підкреслював, що веснянки співали лише дівчата, але парубки втручалися своїми жартами, а дівчата у відповідь висміювали їх у жартівливих піснях. Це вказує, що закликанням весни вже не тільки надавали великого значення й магічного змісту, іноді веснянки були однією з форм молодіжного дозвілля.

Отримані студентами навчально-виховні домашні завдання передбачали:

- підготовку інформації щодо ролі жанра думи в бандурному мистецтві;
- складання доповіді про музичні народні інструменти (кобза, бандура, сопілка, бубон, гуслі, троїста музика);
- пошук пісень, в яких є знаки – символи України – калина та верба;
- отримання на основі улюбленого твору фольклорного жанру уявлення про особливості епохи, її життєві ідеали, оточуючу природу, настрої людей, і при цьому прагнення знайти в сьогоденні загальні риси з певною епохою за аналогією;
- ознайомлення з твором П.І. Ніщинського “Вечорниці” та створення власної пісні в народному дусі.

Кожному студенту потрібно було взяти на свій вибір одне домашнє завдання, про виконання яких вони доповідали на зборах.

Стосовно *емоційного компонента* нагадаємо

думку Б.М. Теплова про те, що здатність емоційно відгукуватися на музику є ядром музикальності: саме емоційність є найзначущою ознакою музично обдарованої особистості.

Для розвитку емоційного компонента національної культури студентам пропонувалось прослухати козацьку пісню “Ой, у полі зелен жито” і створену педагогом пісню “Козацька доля”. На заняттях було з’ясовано настрої та характерні особливості козацьких пісень. Розповідаємо про часи створення козацьких пісень, коли запорозькому козацтву доводилось боротися з турками й татарами. Особливої інтенсивності набрали напади козаків на Стамбул на початку XVII ст. у часи гетьманування Петра Конашевича-Сагайдачного. Показуємо студентам живописні полотна народного художника СРСР М. Дерегуса “Пісня”, А. Каца “Кобзар”, ліногравюру В. Куткіна “Кобзар Волох” серії “Земля моя” із зображенням бувалих козаків-рубак, які засліпили через численні бойові рани, з кобзою або бандурою в руках. Вони оспівують козацьку звиятку, військові походи, тяжку долю невільників у полоні, ніжну любов молодих козаків до своїх коханих.

Під час наступної бесіди студентам були запропоновані такі запитання:

- “Чи зрозуміли Ви, про що йдеться в цих піснях?”
- “Які вони за характером?”
- “Яку пісню бажали б ви інсценувати?”

Нагадуємо студентам, що музична культура українців багата жанрами, стилем, ритмомелодикою. Українці вважаються одним із наймузикальніших народів світу. Відомо, що фольклорних творів записано понад двісті тисяч.

Ми прагнули до того, щоб наша розповідь слугувала поштовхом для розвитку уяви, фантазії студентів, спонукаючи їх поставитися до пісні як до реальної події, яка збагачує емоційне сприйняття. Майбутній вчитель нібито ставав співавтором цього твору. На заняттях було з’ясовано настрої та характерні особливості козацьких пісень. Настрої цих пісень здебільшого сумний, оскільки вони пов’язані з від’їздом козака з дому та його загибеллю на полі бою.

Для розвитку емоційності студентів було використано *метод осягнення образного строю музики*, який допомагав їм створити уявлення про зміст виучуваних творів, відчути задум автора та передати його у своєму виконанні. Заняття проводилися за принципом органічної єдності свідомого та емоційного.

Допомагаємо студентам зрозуміти характерні особливості козацьких пісень, які завдяки своєму

настрою викликають у слухачів почуття співпереживання. З'ясовуємо, що в козацьких піснях поширена мелодика кантиленного типу, що створює колорит благородної краси, емоційної стриманості. З часом слово “козак” набуло переносного значення: у багатьох ліричних піснях парубка називали козаком, що підкреслювало його красу, силу, моральну гідність.

У процесі занять нами був використаний метод вербалізації змісту музичних творів, коли підібрані слова, словосполучення, синтаксичні конструкції передавали змістовно-емоційну наповненість музичного образу. Головне призначення вказаного метода полягало в тому, щоб краще відчутти емоційну забарвленість музичного образу, активувати мислення, а також отримати уявлення про виконавські труднощі та шляхи їх подолання.

Студентам пропонувалося показати динаміку емоційного розвитку образу виконуваних творів, його кульмінацію, а також знайти визначення, відповідні викликаним музикою емоціям.

Студентам було запропоновано написати реферат з обраної ними теми (наприклад, “Емоційний світ бандуриста-виконавця...”, в якому можна було використовувати факти біографії, спогади, фрагменти музичних творів, особисті враження). Наступне завдання полягало в тому, щоб намалювати ілюстрації до обраної студентом пісні. Доцільність домашніх завдань – у більш глибокому вивченні навчального матеріалу, стимулюванні яскравих уявлень щодо героїв музичного твору, розширенні кругозору, підвищенні рівня художнього розвитку.

Розвиваючи аксіологічний компонент національної культури студентів, вказуємо на відносність самого поняття “цінності”: не все створене людиною являє собою культурні цінності. З іншого боку, можливі й зміни цінностей. Наприклад, в середині ХХ століття джаз вважали низькопробним явищем, не гідним вивчення. З часом ставлення до джазу змінилось. У 80-ті роки ХХ століття у музичних училищах та музичних ВНЗ почали відкриватися естрадні відділення, щорічно організуються фестивалі джазменів.

Аби викликати позитивне ставлення студентів до українського фольклору, у процесі бесіди студентам було задано такі запитання: “Чи подобається Вам знайомитись зі зразками фольклору? В яких народних обрядах Ви бажаєте взяти участь? Чи є у Вас потреба вдосконалювати виконавську майстерність в класі бандури?”

З відповідей студентів на перше запитання нам довелося констатувати, що 50% студентів (8 осіб)

подобаються зразки фольклору, решті студентів фольклор подобається, але у сучасній обробці. Кожен студент відбирав той чи інший народний обряд, що мав достатній художньо-моральний зміст. На останнє запитання позитивно відповіли всі 100% студентів (16 осіб).

Розповідаємо про образ воїна, втіленого в народній картині “Козак Мамай”. Цей образ став своєрідною емблемою визвольної боротьби українського народу на чолі з козацтвом у ХVII ст. та козацько-селянського руху другої половини ХVIII ст. Козак-бандурист зображався на стінах, дверях, скринях, кахлях, вуликах, однак саме образ Мамаю набув найбільшої популярності в народі.

Протягом ХХ століття найбільш поширений фольклорний образ воїна знаходимо у варіантах народної картини з умовно-узагальнюючою назвою “Козак і дівчина біля криниці”. Картина набуває багатшого змісту щодо фольклорних символіко-сакральних атрибутів, кожний з яких асоціюється з цілим світом фольклорних мотивно-образних та подіємо-ситуаційних елементів сюжетики казок, колядок, ліричних пісень, легенд, билин, переказів, міфів. Студентам було запропоновано домашнє завдання – підібрати репродукції картин, літографії, книжкові ілюстрації із зображенням козака і дівчини біля криниці; знайти та вивчити пісні про козака й дівчину.

У ході проведення досвідно-педагогічної роботи з розвитку творчого компонента національної культури ми пригадували характерні особливості музичних інструментів – кобзи та бандури. Буття кожного музичного інструмента, як і кожної людини, етносу, нації чи окремої цивілізації має свою передісторію, закономірності появи, еволюції, занепаду чи відродженню у нових формах. Як атрибут матеріальної та духовної культури, музичний інструмент водночас є своєрідним кодом, що несе інформацію про складні космогонічні, релігійні уявлення народу, котрий його створив, міфологію, епос, фольклор, рівень розвитку науково-технічного прогресу суспільства.

Студентам були запропоновані такі запитання: “У чому полягає сутність музичного виконавства взагалі і, зокрема, виконавство на бандури? Яких виконавців-бандуристів Ви знаєте і у чому, на Ваш погляд, полягають творчі елементи їх діяльності? Хто з бандуристів робить перекладання для одного, двох інструментів або цілої капели? В чому полягає спільність і відмінність кобзарства від бандурництва? Які різновиди виконавської діяльності застосовуються в класі бандури і від чого вони залежить? Чи

доводилось Вам підбирати супровід до одноголосної мелодії?”

З відповіді на перше питання ми з'ясували, що більшість студентів (87,5% – 14 осіб) розуміють специфіку виконавства на бандурі. З висновку на друге запитання можна констатувати, що більшість студентів (75% – 12 осіб) орієнтуються у творчому характері виконання на бандурі, що додержуються традиційної манери. Відповідаючи на друге запитання, студенти проявили (75% – 12 осіб) великий інтерес до сучасних варіантів виконання, але недостатньо орієнтувалися у традиційній класичній музиці. На третє запитання дали правильні відповіді 25% студентів (4 особи). На четверте запитання майже всі студенти (87,5% – 14 осіб) відповіли добре. 50% студентів (8 осіб) відповіли правильно на запитання, 25% (4 особи) відповіли невпевнено, 25% утруднювались дати відповідь. На останнє запитання позитивно відповіли 50% студентів (8 осіб). 25% (4 особи) відповіли непереконливо, 25% (4 особи) дали негативну відповідь.

У процесі доповіді щодо кобзарства та бандурництва студенти використовували *метод комп'ютерного показу* виконавців-кобзарів та бандуристів.

Згадуючи ідею Б. Асаф'єва щодо триєдності музичного мистецтва, в якому нерозривно пов'язані створення, виконання й сприймання музики, студентам були запропоновані творчі завдання. Одне з них передбачало підбір супроводу до народної пісні. Потім майбутні вчителі слухали п'єсу В. Косенка “Пастораль” з фортепіанного циклу “24 дитячі п'єси”. Після аналізу твору студенти робили його переклад для бандури. Всі переклади ми порівнювали, підкреслюючи позитивні моменти та недоліки. У процесі роботи у студентів виникала необхідність використати певні прийоми інструментування, щоб із допомогою зміни фактури викладу музичного матеріалу досягти різноманітності та збагачення загального звучання, варіювання його сили тощо. Особливості й закономірності процесу перекладання будь-якого твору – максимальне наближення до оригіналу, зручність виконання. Основні етапи цього виду творчої роботи: вибір твору, його перекладання, порівняння з оригіналом, перевірка на практиці.

Корисним доповненням до індивідуальних занять було використання такої форми роботи, як *музична вітальня*. Так, у березні студенти виступали в концерті, присвяченому дню народження Т.Г. Шевченка, виконавши пісні на його слова – “Від села до села” В. Єсіпка, “Чи ми ще зійдемося знову” В. Власова та ін. (з

бандурним акомпанементом). На заняттях було використано педагогічні прийоми, що безпосередньо слугували “поштовхом” до роботи музичної уяви. Серед них: використання метафоричної мови, порівнянь, епітетів, різних образних аналогій, які сприяли виникненню у студентів яскравих асоціацій, допомагали почути загальний настрій твору та його виконавські особливості.

Нами було застосовано і таку форму роботи, як *відвідування театру*, де ми прослухали оперу М.В. Лисенка “Наталка Полтавка”, звернувши увагу на використання в ній народних пісень або створених композитором у народному стилі.

Домашні завдання передбачали: складання особистої програми самоосвіти та альбому відомих виконавців-бандуристів; створення генеалогічного дерева, літопису “Я та моє ім'я”; розробка скарбнички дат з галузі української культури.

У процесі бесіди були розглянуті питання: “Як зберегти і розвинути на сучасній основі кращі традиції бандурного мистецтва України?”, “Як ставлення автора розкривається через комплекс використаних ним виражальних засобів?” і т.п.

Таким чином, проведена нами діагностика засвідчила, що рівень вихованості студентів національної культури загалом невисокий. Більш розвиненими були такі компоненти, як емоційний і аксіологічний. Менш розвиненими виявились українознавчий та творчий компоненти. В подальшій досвідно-педагогічній роботі ми намагалися розвинути ці компоненти.

Висновок. Виховання національної культури студентів – процес спеціально організований, цілеспрямований, прогресивний, керований.

Національну культуру майбутніх вчителів у класі бандури ми виховували через інтерес. Нами використовувались різноманітні форми роботи: індивідуальна, колективна, музична вітальня, відвідування театру. Розвитку компонентів національної культури студентів сприяли методи: осягнення образного строю музики, вербалізації змісту музичних творів, художньої розповіді, створення художнього контексту, творчих завдань, комп'ютерного показу. Як показала наша досвідно-педагогічна робота, ефективність прилучення майбутніх учителів музики до національної культури значною мірою залежить від того, наскільки всі учасники виховного процесу є творчими співавторами в кожній формі діяльності.

Виховання національної культури особистості – справа дуже відповідальна. Розуміючи своє призначення і роль у цьому процесі, ми прагнули забезпечити становлення національного ідеалу українця як людини, яка усвідомлює себе

частиною нації, шанує закони і традиції Батьківщини, наділена почуттям національної гордості та відповідальності за її долю.

Подальша розробка даної теми може бути спрямована на ознайомлення студентів з жанром української пісні-романсу XIX ст. та його творче опрацювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багацький В.В. Культурологія. Історія і теорія світової культури XX століття: Навчальний посібник / В.В. Багацький, Л.І. Кормич. – К.: Кондор, 2004. – 304 с.

2. Бойко А. Педагогічний потенціал національно-культурних традицій / А. Бойко // Рідна школа. – 1999. – № 10. – С. 12-15.

3. Воропай О.І. Звичай нашого народу: етнографічний нарис / О.І. Воропай. – Харків: Фоліо, 2013. – 508 с.

4. Греченко В.А. Історія світової та української культури: Підручник / В.А. Греченко, І.В. Чорний, В.А. Кушнерук, В.А. Ряжко. – К.: Літера, 2000. – 464 с.

5. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України / М.С. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1992. – 544 с.

6. Каплина О.В. Мир красок в эмоциональной сфере человека / О.В. Каплина // Педагогическое творчество. – 2001. – № 2. – С. 3-5.

7. Кляпчук С.М. Історія української та зарубіжної культури: Навч. посібник / С.М. Кляпчук, В.Ф. Остафійчук, Ю.А. Горбань та ін. – К.: Знання-Прес, 2002. – 351 с.

8. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Курс лекцій / М.В. Кордон. – К.: ЦУЛ, 2003. – 508 с.

9. Лозко Г.С. Українське народознавство: Навч. посібник / Г.С. Лозко. – Харків: Див, 2010. – 469 с.

10. Никандров Н.Д. Ценности как основа целей воспитания / Н.Д. Никандров // Педагогика. – 1998. – № 3. – С. 3-10.

11. Хоменко В.Я. Українська і світова культура: Підручник / В.Я. Хоменко. – К.: Україна, 2002. – 335 с.

12. Хорошун Б.І. Українська та зарубіжна культура: Навч. посібник / Б.І. Хорошун, Г.І. Гержод, О.М. Язвінська, Л.Г. Котик. – К.: НТУ, 2006. – 171 с.

13. Эренграсс Б.А. Культурология: Учебник / Б.А. Эренграсс, Р.Г. Апресян, Ю.Е. Бельская и др. – М.: ОНИКС, 2007. – 480 с.

14. Эстетика: Словарь / Под общ. ред. А.А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

REFERENCES

1. Bahatskyi, V.V. (2004). *Kulturolohiia. Istoriiia i teoriia svitovoi kultury XX stolittia: Navchalnyi*

posibnyk [Culturology. The history and theory of world culture of the 20th century: Textbook]. Kyiv: Kondor, 304 p. [in Ukrainian].

2. Boiko, A. (1999). *Pedahohichnyi potentsial natsionalno-kulturnykh tradytsii* [The pedagogical potential of the national and cultural traditions]. Native school, no.10, pp.12–15. [in Ukrainian].

3. Voropai, O.I. (2013). *Zvychai nashoho narodu: etnografichnyi narys* [The customs of our nation: An ethnographic essay]. Kharkiv: Folio, 508 p. [in Ukrainian].

4. Hrechenko, V.A., Chornyi, I.V., Kushneruk, V.A. & Riazhko, V.A. (2000). *Istoriia svitovoi ta ukrainskoi kultury* [The history of the world and Ukrainian culture]. Kyiv: Litera, 464 p. [in Ukrainian].

5. Hrushevskiy, M.S. (1992). *Iliustrovana istoriia Ukrainy* [The illustrated history of Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka, 544 p. [in Ukrainian].

6. Kaplina, O.V. (2001). *Mir krasok v emotsionalnoy sfere cheloveka* [The world of colours in the emotional sphere of person]. The pedagogical creativity, no. 2, pp. 3–5. [in Russian].

7. Klapchuk, S.M., Ostafiichuk, V.F. & Horban, Yu.A. et al., (2002). *Istoriia ukrainskoi ta zarubizhnoi kultury: Navch. posibnyk* [The history of the world and Ukrainian culture: Textbook]. Kyiv: Znannia-Pres, 351 p. [in Ukrainian].

8. Kordon, M.V. (2003). *Ukrainska ta zarubizhna kultura* [Ukrainian and foreign culture]. A course of lectures. Kyiv: TsUL, 508 p. [in Ukrainian].

9. Lozko, H.S. (2010). *Ukrainske narodoznavstvo: Navch. Posibnyk* [The Ukrainian ethnography: The educational manual]. Kharkiv: Dyv, 469 p. [in Ukrainian].

10. Nikandrov, N.D. (1998). *Tsennosti kak osnova tseley vospitaniya* [The values as the basis of the goals of education]. Pedagogy, no.3, pp. 3–10. [in Russian].

11. Khomenko, V.Ia. (2002). *Ukrainska i svitova kultura: Pidruchnyk* [The Ukrainian and world culture: Textbook]. Kyiv: Ukraina, 335 p. [in Ukrainian].

12. Khoroshun, B.I., Herzhod, H.I., Yazvinska, O.M. & Kotyk, L.H. (2006). *Ukrainska ta zarubizhna kultura: Navch. posibnyk* [Ukrainian and foreign culture: The educational manual]. Kyiv: NTU Publ., 171 p. [in Ukrainian].

13. Erengrass, B.A., Apresyan, R.G. & Belskaya, Yu.Ye. et al., (2007). *Kulturologiya: Uchebnyk* [Culturology: Textbook]. Moscow: ONIKS Publ., 480 p. [in Russian].

14. Belyaev, A.A. (Ed.). (1989). *Estetika: Slovar* [Aesthetics: Dictionary]. Moscow: Politizdat, 447 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 04.10.2017

